

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՅԻՍՈՒՍԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Բ. Հրապետիկ.

Փրկչին կեանքին մէջ յայտնուած գերբնականը ամէն ուտեն գիտութեան համար գայթակղութեան քար մը եղած է. բազմաթիւ աւետարանական աստուածաբաններ զգալիութեան տեսակ մը թաքուն զգացումով ընդունած են զայն. ապացոյց՝ Շլէյերմախէրի յաճախ կրկնուած սա խօսքը. «Կը հաւատամ՝ հակառակ հրաշք ըլլալուն»: Բայց այս գետինին վրայ ժըլտական քննադատութիւնը անցած է երեք փուլերէ, զորս յիշեցնել անօգուտ չ'ըլլար:

Առաջինը ներկայացուցած են, ԺԸ. դարուն նոյն իսկ, անոնք որ վաւերագրերուն պատմականութիւնը ընդունելով հանգերձ, անոնցմէ կը զեղչեն հրաշքը, կամ խաբէութիւն համարելով զայն, եւ կամ աստուածաշնչական մեկնութեան մէջ իրականը զանազանելով ականատեսներու մեկնաբանութենէն: Առաքեալները Հրաշալիին հաւատալիքովը ա'յնքան տոգորուած էին որ, կ'ըսեն, անոնք իրենց տըպաւորութիւնները խառնեցին ղէպքերուն տեղեկատուութեան հետ. ուստի եթէ ղէպքերու պատմութիւնը զտուի իրենց վրայ անցըւած ուսասպելին խաւէն, հրաշքները ամէն օրուան հասարակ իրողութիւններու կը վերածուին: Քննադատութեան գործն է դուրս բերել պատմական սկզբնական միջուկը՝ զտումի աշխատութեամբ մը, որուն խղճմտօրէն անձնատուր է եղած ռալիկ կոչուած բանապաշտութիւնը:

Իր «Կեանք Յիսուսի»ին մէջ, Strauss երկրորդ շրջանը կը սկսի՝ ծանօթօրէն հարուածելով այդ երկու տեսութիւնները: Անիկա կը մերժէ առաջինը, իբրեւ զլիսովին ներհակ՝ փիլիսոփայութեան և տրամաբանութեան: Քրիստոնէութեան նման կարեւոր իրողութիւն մը, կ'ըսէ ան, չի կրնար բացատրուիլ խաբերայութեամբ: Կալով բանապաշտական հնարքներուն, զանոնք կը մերժէ յանուն պատմական մեթոտի,

ըսելով թէ Ս. Գրքի բացայայտ դիտաւորութիւնն է մեզի պատմել Աստուծոյ միջամտութիւնները: Այս երկու տեսութեանց ալ թերութիւնները պէտք է փնտռել, կ'աւելցնէ Strauss, իրենց քննական մեկնակէտին մէջ, որով երկուքն ալ, հակառակ աւէն իրուանց, կը պնդեն աւետարանական պատկանեալ հատուածներուն պատմականութեանը վրայ: Տեսնելու այս եղանակին տեղ, զոր ինքը այլ ևս հինցած կը համարի, Կեսմի Յիսուսի հեղինակը կ'ուզէ դրնել հրաշալիային (inystique) իմացումը, զոր կ'ընդլայնէ իր գրուածքներուն մէջ: Ստոյգ է թէ, աւելի յետոյ, հրաշալիայանութիւնն ալ կը կործանուի թիւպինկէնի զպրոցին միջոցաւ, թէև Baur և Strauss, հակառակ իրենց ընդդիմամարտութեան, համաձայն են իրարու հետ՝ գերբնականը մերժելու համար:

Բայց այս աստուածաբանները ճարտար են փլցնելու համար միայն և ոչ թէ շինելու. անոնց աշխատութիւններուն բացորոշ հետեանքը կ'ըլլայ Քրիստոնէութիւնը վերածել անանուն գործի մը. այնպէս որ կը տարուինք հարցնելու թէ այս կերպով ուրեմն ի՞նչ կ'ըլլայ Փրկչին պատմական անձնաւորութիւնը: Այս զլիսաւոր կէտին վերաբերմամբ քննադատները խորհուրդներու մէջ պարուրուած կը մնան. միայն, որովհետեւ եկեղեցին պէտք է կապել Քրիստոսի հետ — բան մը զոր ոչ ոք կրցած է վիճելի գտնել — որքան աւելի ճակատ առ ճակատ մօտեցան խնդրոյն, այնքան աւելի պարտաւորուեցան հասկնալ եւ ընդունիլ Աւետարաններուն բազմադիմի արժէքը, ինչ որ պատճառ եղաւ հրաշքի հարցին տալու ստիպողականութեան բոլորովին նոր նկարագիր մը: Ներկայի ժխտական աստուածաբանութեան պաշտպանները նեղը ինկած են սա երկայարարանութեան տուժեւ: Եթէ դուրս ելլեն Baurի ապաստանած ընդհանրութիւններէն, պիտի գան բաղխիլ աստուածաշնչական բնագիւրներուն. արդ, որովհետեւ ամենահին բնագիւրները լի են հրաշքներով, իրենց ոչ այլ ինչ կը մնայ եթէ ոչ նորէն յարիլ մէկին կամ միւսին այն երկու տեսութիւններէն՝ որոնցմէ Strauss կը կարծէր ազատած ըլլալ զմեզ: Այս տեսակէտով շատ հետաքրքրական է, զոր օրինակ, կարդալ Renanի Կեսմի Յիսուսին:

Ականաւոր մատենագիրը մերթ Պօղոսի հըլու աշակերտը կը դառնայ, և մերթ կը կրկնէ, թէ և անհուն զգուշաւորութիւններով, հաստատագիրին (fragmentiste) հաւատաւորները, որոնցմէ սա միայն կարելի է հետեցնել թէ, հակառակ Straussի բողոքներուն, քննական երբորդ փուլը առաջինին ընդօրինակութեան է վերածուած պարզապէս. ժխտական քննադատութիւնը կը դառնայ ու կը դառնայ չըջանակի մը մէջ, որմէ չի կրնար դուրս ելլել:

Միակ ելքն է արդարեւ ընդունիլ հըլուաշքը. կ'աւելցնեմ հոս թէ պատմութեան վճռական ապացոյցը պիտի ըլլայ այն խօսքը, որով Քրիստոս կը մատնանէ իր զոյրները, որոնք շատ յատկանշական ըլլալով՝ լուսարանութեան չեն կարօտիր. «Եթէ ես Բէէղղեբուզով կը հանեմ ղեւերը, կ'ըսէ Տէրը, զոր օրինակ, ձեր օրդինները ինչով կը հանեն. ուստի թող անոնք ըլլան ձեր դատաւորները: Իսկ եթէ ես Աստուծոյ հոգիով կը հանեմ ղեւերը, ուրեմն Աստուծոյ թագաւորութիւնը արդէն հասած է ձեզի» (Մտթ. ԺԳ. 24-30, հմտ. Մրկ. Գ. 22-30, Ղուկ. ԺԳ. 10-16, 32, և այլն): Ծիւղէ է թէ երբեմն ճիգ կ'ընեն այս բժշկութիւնները իբրեւ բնական բաներ ներկատելու. «Զմայելի անձնաւորութիւնը», որուն մասին կը խօսի Renan, այս պարագային է որ ամենէն աւելի պիտի հասկըցուի: Բայց պէտք է լաւ խորհիլ. խնդրոյ առարկայ այդ հիւանդները կամ իրապէս այսահարներ էին, ինչ որ կը հարկադրէ ընդունիլ ղեւերու արտահանումը, այսինքն Աստուծոյ մասնաւոր մէկի միջամտութիւնը, և կամ լուսնոտներ կամ յիմարներ էին, որոնց վիճակը կ'ենթադրէ գործարանական այնքան խոր խանգարում մը, որուն բուժումը երկարատեւ դարմանում կը պահանջէր: Կարելի է վայրկեանական խեղութեան կամ ցնորանքի նոպաները հանդարտեցնել. բայց բոլորովին տարբեր բաներ էին Յիսուսի կատարած բժշկութիւնները, որոնց նկարագիրը, զոր այնքան բացորոշ կերպով պարզած են Աւետարանիչները, երեւան կը բերէր ամենէն համբաւուած հըլուաշ քրդանցոյցիչներուն անկարողութիւնը (Մտթ. ԺԲ. 27, 43-45):

Այսու հանդերձ, չեմ անգիտանար շատ զրական դժուարութիւնները, զորս

այս խնդիրը կը յարուցանէ: Աւետարանի տեսագրած այս հիւանդները ինչ էին իրապէս: Այսահարներ, կը պատասխանեն Աւետարանները, այսինքն պիղծողներու լուծին տակ ընկճուած գերիներ. ահաւասիկ բացատրութիւնը, զոր սուրբգրական վաւերագիրները կուտան անոնց մասին. և ստուգիլ, առանց մասնաւոր նկատումներով ուրանալու մենէ գերիվեր զոյութիւն ունեցող իրականութիւն մը, պիտի չկարենայինք մերժել այդպիսի մեկնութիւն մը: Ի՞նչ գիտենք մենք անտեսանելի մասին. ո՞վ պիտի համարձակէր ըսել թէ անկէջ զուրս եկած ազդեցութիւններ որեւէ ներգործութիւն չեն կրնար կատարել խորհրդաւոր այն խանգարման քննարկումը, որոնց կ'ենթադրուին հոգին և գիտակցութիւնը, և ասոնցմէ աւելի ալ մարմինը: Միւս կողմէ, ոսկայն, աստուածաշնչական պատմութեանց ընթերցողը չի կրնար չընկատել կարգ մը մանրամասնութիւններ, որոնք բնոյթն ունին տարակոյսներ ներառող իրեն: Նախ, վաւերագիրներուն մէջ որոշ հետքեր կան հին նախապաշարումի մը, որ ամէն կարգի հիւանդութիւն գործը կը նկատէ թաքուն զօրութիւններու. ըստ Ղուկ. ԺԳ. 11, 16 համարներուն, զոր օրինակ, սատանին գործը կը կարծուի երկարատեւ անգամաւործութիւն մը, որով տոտնութիւն տարիներէ ի վեր այլաձևուած էր կնոջ մը մարմինը: Գալով բուն այսահար ըսուածներուն, անոնց հիւանդութեան ակտանիչները, շատ անգամ և ակնյայտի կերպով, նոյնը կ'երեւին այժմեան յիմարութիւն և լուսնոտութիւն ըսուածներուն ակտանշաններուն հետ (Մրկ. Ե. 1-17, Թ. 14-27. Մտթ. ԺԷ. 14-18): Որոգինէս զգոհութիւն կը յայտնէ իր ժամանակի բժիշկներուն դէմ, որոնք գիտականօրէն կը բացատրէին ֆիզիքական այս անկարգութիւնները, որոնց մէջ, աւելի հին ատեններ, չէին վարաներ ղեւերուն չար ազդեցութիւնը տեսնել

Ապահովաբար, չրեաները յանցաւոր չէին՝ կարգ մը հիւանդութիւններ ղեւերուն վերագրելուն համար, ոչ ալ Քրիստոսեանները կրնային գերծ զգալ ինքզինքնին այս մասին աստուածաշնչական ուսուցումը ընդունելու պարտականութենէն: Բայց պէտք է նոյն ատեն մտնալ թէ, քանի որ ոգի-

ներուն աշխարհը կը խուսափի մեր հետա-
գոտութիւններէն, չա՛տ յանդուգն բան մը
պիտի ընէր քննադատութիւնը՝ վեհապե-
տարար չըջիլ ուղիւով այդ ոլորտներուն
մէջ. և հաստատումի կամ ժխտումի վը-
ճիւղներ արձակելով՝ իրրիւ ճշգրտութեամբ
եւ եզրակացութեամբ դիտողութեանց առջեւ։ Այս
բոլոր վերապահումներն ընելով հանդերձ,
կը մնայ դարձեալ իրական դժուարութիւնը՝
զոր կը յարուցանէ այս բնագիտական ա-
ւանդական մեկնարանութիւնը։ Բաւական
է արդեօք ենթադրել թէ այն հիւանդու-
թիւնները զորս մենք այսօր չենք վարա-
նիր բացատրելու իրրեւ ջղային խանգա-
րումներ, Երեսօր ժամանակին, և այդ ա-
տեն միայն, պատճառութեամբ ըլլան չարա-
շուէտէականերէ, սատանի արբանեակներէ,
գիւական զօրութեան բացառիկ շղթայա-
ղերծումով մը։ Ամէն անկողմնակալ մարդ
պիտի ընդունի թէ հարցը գէթ երկրայա-
կան է, և թէ, եթէ գիտական ըստեւած տե-
սութիւնը չի ներկայանար ականբերութեան
այն ոյժովը, զոր արդէն կարելի ալ պիտի
չըլլար ձեռք բերել այսպիսի նիւթերու
վերաբերմամբ, առ նուազն հաւանական է
է սակայն, և չէ կարելի բոլորովին ալ
արհամարհել զայն, նոյն իսկ Աւետարան-
ներու ամենէն յարգաւոր մեկնարանութեան
մէջ, իրրեւ քննադատական անհիմն մտա-
հաճութիւն մը։

Այսու հանդերձ, ի՛նչ լուծում որ ալ
ընդունինք, դեւրու արտահանում կամ
հիւանդութեանց բժշկութիւն, միշտ անեղծ
կը մնայ Փրկչին աստուածային զօրութիւ-
նը, ինչ որ արդէն ուշադրութեան առնուե-
լիք էական գաղափարն է ինքնին։ Եթէ
նոյն իսկ ընդունինք թէ Յիսուս, «եղեալ
ի կնոջէ եւ ծնեալ ընդ օրինօք» (Գաղ. Դ.
4), մէկէ աւելի կէտերու մէջ մասնակից է
եղած իր ժամանակի հաւատալիքներուն,
քանի որ հակառակ պարագային իր ժողո-
վուրդին ընդերքէն պիտի եղած չ'ըլլար,
ատով նուազեցուցած չենք ըլլար բնու իր
վեհագոյն արժանաւորութիւնը։ Եթէ Քրիս-
տոսի վերադրէինք բնածին և անսխալա-
կան ծանօթութիւնը այն բոլոր բաներուն՝
զորս կ'անդիտանար իր շրջապատը, պիտի
թողած ըլլայինք աստուածաշնչական պատ-
մուածքներու գետինը, փարելու համար
անվաւեր աւետարաններուն, որոնք այն-

քան լի են Տէրոջը մարդկութիւնը կաս-
կածի տակ դնող առասպելներով։ Բայց
Քրիստոսի բուն մեծութիւնը իր շօրը հետ
անընդհատ հաղորդութեան ներգործութեան
մէջ է առաւելապէս. ու այս հոգեւոր և բա-
րոյական թագաւորութիւնը կախեալ չէ
ոչ քննական հետազոտութեանց յառաջդի-
մութիւններէն և ոչ հմտութեան ընդար-
ձակութենէն։ Որչափ աւելի հմտօրէն ճանչ-
նանք զինքը, այնքան առաւել պիտի պաշ-
տենք իր մէջ մեր Տէրն ու Վարդապետը,
վասնզի ան մեզի համար կը մնայ միակ
վստարանը կեանքի, անհրաժեշտ միջնորդը
մեղաւոր մարդկութեան և իր Աստուծոյն
միջև։ Ատոր մէջ է խորունկ այն աղբիւրը՝
ուսկից կը ժայթքէ իր զօրութիւնը երկրի
վրայ։ Իրապէս, տիեզերքի տարրիչը միայն
կրնայ միջամտել իր հաստատած օրէնք-
ներուն։ Աստուած է, զոր օրինակ, որ յա-
րոյց Ղազարոսը, ինչ որ կը յայտարարէ
Երեսօր ամբօխին առջեւ, այս մասին իր
խնդրանքն ընդունուած ըլլալուն համար
(Յովհ. ԺԱ. 41, 42)։ Անհրաժեշտ է ճշդել
այս կէտը, հասկնալու համար աստուա-
ծաշնչական գերբնականը։ Արարչութեան
յաջորդական գործողութիւնները հրաշք-
ներն են։ Երբ Յաւիտենականը, զոր օրինակ,
անկենդան աշխարհի ծոցէն դուրս քաշեց
կեանքը, հոն նոր իրողութիւն մը կար,
որ չէր պարունակուեր նախնիքաց երե-
ւոյթներուն մէջ, վասնզի անգործ գոյա-
ցութիւնը ինքն իրմով չի կրնար փոխա-
կերպուիլ կենդանի երեւոյթներու, ինչպէս
բոլորովին մը մարմինն ալ, ինքն իրեն թող-
լով, պիտի չկարենար առողջ և մաքուր
զառնալ։ Արդ, որովհետեւ մեր բանակա-
նութիւնը կը զաղրի գործելէ հոն ուր չի
կրնար իր տեսած արդիւնքին համապա-
տասխան բնական պատճառ մը գտնել,
այս պատճառաւ հրաշքը կը մնայ անիմա-
նալի, ինչպէս է իրաց սկզբնաւորութիւնը,
և անիկա մեզի այդպէս կ'երեւի, որչափ սո-
վորական կարգին ընդհատումը կը տեւէ, և
որքան ատեն որ կը տեւէ անհամեմատութիւ-
նը՝ առաջ եղածին և Աստուծոյ միջամտու-
թեան հետեանքով յետոյ եղածին միջև։

Այս մասին աւետարանները նոյն իսկ
կը ցուցնեն հրաշքներու տեսակ մը դասա-
կարգութիւն. «Գնացէք, կ'ըսէ Յիսուս՝
կարապետէն իրեն զրկուած պատգամա-

ւորներուն, պատմեցէք Յովհաննու զոր լուսայք և տեսէք. կոյրք տեսանեն, կաղք զնան, բորոտք սրբին, և խուլք լսեն, և մեռեալք յառնեն և աղքատք աւետարանին» (Մտթ. ԺԱ. 4, 5, Դուկ. Է. 22): Դիտել կուտամ թէ այս խօսքին վաւերականութիւնը ընդունած է նոյն իսկ Strauss, թէ և ան զայն կը ջանայ լուսարանել այնպիսի մեկնութեամբ մը, զոր կարելի է յիշել իբրեւ օրինակ միայն մտադրօտութեան և կամայականութեան: Արդ, այս բնագիրը խօսքը կ'ընէ նոյն իսկ մեռելներու յարութեան, ինչ որ անտարակոյս ամենէն շքեղ հանդիսադրութիւնն է աստուածային զօրութեան: Եթէ Յիսուս գիւղերէն ահա գամ զիտակցութիւն և շարժում տուաւ, ինչո՞ւ անկենդան իրերու վրայ չկատարէր աւետարանական վաւերագրերու պատմած այն հրաշքները, որոնք կարգ մը աստուածաբաններէ կը մերժուին իբրեւ արտակարգ և անբացատրելի եղելութիւններ: Ստոյգ է թէ, զժուար է, զոր օրինակ, ըմբռնել հարցերու բազմացման ինչպիսիք, բայց աւելի՞ դիւրին է արդեօք հասկնալ չորս օրերէ ի վեր մեռած և գերեզմանուած մարդու մը վերկենցադումը (Յովհ. ԺԱ. 17, 39), կամ անդամալոյծերու և բորոտներու բժշկութիւնը: Պէտք է ընդունիլ, արդարեւ, թէ Տէրոջը գործերուն մէջ արարչական զօրութիւն մը կայ. այդ զօրութիւնը վեհագոյն այն օրէնքն է որ կը միջամտէ երկրորդ պատճառներու հիւսքին մէջ, ինչպէս Յիսուսի նման սուրբ անձնաւորութեան մը գոյութիւնը արտաքոյ կը մնայ հոգեկան որեւէ հանգիստութենէ, չունենալով իր զուգականը իրողութեանց ներկայ փորձառութեան մէջ: Բայց այս կէտին ինչպէս և ուրիշ հրաշքներու մասին անաւարկելի է Փրկչին վկայութիւնը: Անոնք որ լուսակրօնութեան (illuminisme) կամ խաբեբայութեան ամբաստանութիւններուն չեն կրնար համամիտ ըլլալ՝ աչքի առջև ունենալով աւետարանական բնագիրները, պէտք է ընդունին Տէրոջը գերբնական կարողութիւնը:

Եւ սակայն կան դեռ շատեր որ ձայն կը բարձրացնեն՝ սա տեսակ երկսայրաբանութիւն մ'ընելով. «Յիսուս ոչ հրաշագործ է և ոչ խաբեբայ. իր աշակերտներուն դիւրահաւատութիւնն է որ ստեղծած է

անոր հրաշքները»: — Դիտենք թէ չատարածուած զաղափար մըն է ասիկա, զոր պէտք է սակայն իր բուն արժէքին վերածել: Քրիստոս իր բոլոր բժշկութիւնները, զոնէ անոնք զորս կը պատմեն աւետարանները, ընդհանրապէս կատարեց զպիւրներուն, փարիսեցիներուն, իր թշնամիներուն, զինքը քննադատողներուն աչքին առջև, այնպէս որ անոնք անվրէպ պիտի յայտարարէին և հաստատէին անոնց անխրականութիւնը, եթէ պատարանք եղած ըլլային անոնք: Արդ, Քրիստոսի հակառակորդները ոչ միայն չեն ուրանար այդ գերբնական գործերը, այլ սատանային վերագրելուն լուծումը միայն կը գտնեն զանոնք բացատրելու համար (Մրկ. Գ. 22): Հոս ալ ժխտական քննադատութիւնը կը շարժուի կոծի անել զժուարտութեանց մէջ, որոնք կ'անհետանան այն ատեն միայն, երբ պատմականօրէն բաւարար վկայութեանց առջև ընդունուի պատմուածքներուն արժանահաւատութիւնը:

Աստուածաշնչական վկայութեամբ, զոր կարելի է մերժել, Յիսուս կատարած է այդ հրաշքները. բայց ի՞նչ է անոնց տարողութիւնը. ի՞նչ կը նշանակեն այդ հրաշքները: Ըմբռնելու համար անոնց ներկարգիրը, պէտք է զանոնք կապել անոր հետ, որուն գերագոյն արժանաւորութիւնը կը ցուցնեն. այսինքն եթէ Քրիստոս այդ զօրութիւնը պարզեց, պատճառն այն է որ գերազանցապէս հրաշալի էակն է ինքը, Աստուծոյ՝ մարդկութեան մէջ միջամտութեան ուղղակի ապացոյցը: Այս իրողութեան բարոյական անհրաժեշտութիւնը ապացուցուած է արդէն: Որովհետեւ մեղաւորին համար չորը բնական օրէնքն է իր քայքայիչ ներգործութեամբը, գերբնականը կը խորտակէ այդ շղթան՝ Տէրոջը վերածնող ազդեցութեամբը: Հրաշքը, այսպէս հասկցուած, համանիշ է քմահաճոյքի և զարտուգութեան. անիկա սրբութեան յաղթութիւնն է մեղքին վրայ, ներդաշնակութեան վերահաստատութիւնն է ան, կեանքին յաղթանակը մահուան վրայ: Արդ, Քրիստոս ինք ըլլալով մեծ հրաշքը՝ իբրեւ Աստուծոյ տրուած Փրկիչ, իր արարքները առանձնապէս ի յայտ կը բերեն իր անձին և գործին հետ կապուած բուն իր գերբնական նկարագիրը:

Պարզ է թէ Աստուած այսպիսի պաշտօն մը տուաւ իր Որդիին՝ Հրէից մօտ, որովհետեւ անոնք իրենց Քրիստոսէն այս տեսակ գործեր կը սպասէին: Բայց Յիսուս չատ աւելի է գեռ բառին անձուկ իմաստով աստուածպետական թագաւորէ մը. քանի որ երեցաւ ան իրրեւ ընդհանուր Փրկիչ, պէտք չէր միթէ որ ամէնքը անոր մէջ տեսնէին աշխարհ եկաւորող Աստուծոյ զօրութիւնը: Այս է ահա հրաշքին կրօնական եւ հոգեկան տարողութիւնը. իր մանրամասնութեանցը մէջ առնուած ատեն, երբեմն տարօրինակ կը թուի ան. բայց երբ իր ամբողջութեանը մէջ նկատուի, կը ցուցնէ երկնային թագաւորութեան հրատարակութիւնը երկրի վրայ, զայն փրկելու համար մարդուն մօտեցող Աստուծոյ միջամտութիւնը:

Այս պատճառաւ, Յիսուսի հրաշքները ո՛չ այնքան հրաշալիքներ (prodige) են, որքան գործեր (oeuvre), որոնց մէջ կը պարզուի շնորհքը (E'p'ez Յովհ. ե. 36, և այլն), նշաններ (signe)՝ Փրկիչէն կատարուած, որոնք անոր Մարդու Որդիի եւ Աստուծոյ Որդիի փառքը կը ճառագայթեն: Իրրեւ արտայայտութիւն Քրիստոսի թագաւորութեան՝ բնութեան վրայ, անոնք կերպով մը կը ցուցնեն մարդուն վերահաստատութիւնը, միեւնոյն ժամանակ ծանուցանելով եւ նախապատկերելով ապագայ այն կեանքը՝ որուն մէջ Աստուծոյ ընտրեալները իրենց ոյժերուն համապատշաճ գործունէութեան դաշտ մը պիտի գտնեն միշտ: Իրրեւ խորհրդանշան աստուածային ողորմութեան, Յիսուսի հրաշքները միւս կողմէ կը ցուցնեն անոր պաշտօնին եւ անձնաւորութեան հոգեւոր նկարագիրը: Կ'արժէ նկատել թէ Յիսուս իր կարողութիւնը երբեք իր վրէժխնդրութեան կամ իր անձին պաշտպանութեան համար չէ գործածած: Երկրաւոր յարաբերութիւններուն մէջ ոյժին գաղափարը միշտ կը կցորդուի ուժգնութեամբ գաղափարին հետ, վասնզի ոյժը գէնք մըն է, որ զրեթէ միշտ չարաչար կը գործածուի: Յիսուսի մէջ, ընդհակառակն, ամենէն սքանչելի ձիրքերը ի սպաս կը դրուին ամենախոնարհ անձնութեան եւ անսահման գթասրտութեան. տարօրինակ հակապատկեր որ այդ վեհափայլ դէմքին կուտայ մարդկութեան

մէջ միակ բարոյական մեծութեան մը լուսապսակը:

Դարձեալ, որովհետեւ Աստուծոյ սիրոյն նպատակն է մեղաւորներուն փրկութիւնը միայն, Քրիստոս իր հրաշքները կատարած չէ բնաւ հեաքքբութիւն գահացնելու համար (Ղուկ. ԻԳ. 8, 9), ո՛չ ալ անհաւատները համոզելու համար (Մտթ. ԺԶ. 1-4, Ղուկ. ԺԶ. 31): Իր կատարած բոլոր հրաշքներուն մէջ, ամէն բանէ առաջ հաւատք կը պահանջէ անիկա. ինչ որ կը նշանակէ թէ կը ձգտի իր կոչերով աստուածային կեանք ստեղծել, և զարգացնել զայն՝ ուր որ կայ. այլապէս՝ գերբնականը առանց առարկայի պիտի մնար և անօգուտ ձև մը պիտի դառնար. պէտք է որ Քրիստոսի եւ մարդուն միջեւ հաստատուի անձնական և Աստուծմէ եկած արդարութիւնը երկրի վրայ իրագործող միութիւն մը: Հրաշքները փրկութեան այս թագաւորութիւնը կը ներկայացնեն իր ճշմարիտ կերպարանքին տակ, որ հաւասարապէս հեռու է որքան վերացական հոգեպաշտութենէն նոյնքան նաեւ հրէական նիւթապաշտութենէն. վասնզի, ինչպէս իրաւամբ դիտուած է, եթէ Յիսուսի էական նպատակն էր եղած ամօքել մարմնական անհանգստութիւնները, իր կատարած բժշկութիւնները մեծ բուն մը չէ որ պիտի ներկայացնէին. այդ գործերը կատարելու իրողութիւնն է ինքնին որ կը ցուցնէ թէ ինքը ամբողջ մարդուն է որ կ'ուղղուի: Վերջապէս, սա՛ է ամենէն աւելի որոշ, թէ Յիսուս, իր գործերովն ու իր ուսուցումներովը ամբողջովին մեզի կուտայ իր անձը. իր խօսքերը՝ որոնք իր հրաշքները կը մեկնեն, և հրաշքները՝ որոնք իր վարդապետութեանը կը գործակցին պարզապէս, ամէնքը միացած են իր մէջ, ինչպէս միացեալ պէտք է ըլլան մեր մէջ ալ խօսքն ու վարքը, որպէսզի կարենան ի լոյս հանել Փրկչին կեանքին գանձերը և փրկագործ զօրութիւնը:

Ժ. Պ.

